

SANDA ISTVÁN DÁNIEL

## A szakképzés és a szakoktatás az ókorban

*Ez a tanulmány az ókorba kalauzolja el az olvasót; a szakképzés kezdeteit a 8–10 ezer évvel ezelőtti tárgyi emlékek alapján tárgyaljuk. Betekintünk az ókori kultúrák szakemberképzésének sajátosságaiba és a korabeli gyakorlatba. Az antik nevelés sumer, akkád, egyiptomi és zsidó vonásait vizsgáljuk, majd áttérünk a hellén és római kultúra szakemberképzésre gyakorolt hatásaira. Elemezzük és értelmezzük a kisiparosok jogállását, a mesterségek kialakulásának körülményeit és feltételeit.*

### Çatal Hüyük, a világ ma ismert legrégebbi városa

A törökországi Dél-Anatóliában található Çatal Hüyük története Kr. e 7500-ig nyúlik vissza. Ezen az ókori településen több ezer ember élt együtt generációkon át (Soldi 2006, 19). Az *I. ábrán* a feltárt település egyik részletét láthatjuk.



**1. ábra: Çatal Hüyük, a feltárt legősibb város**

*Forrás:* <http://server.catalhoyuk.com/netpub/server.np?base&site=catalhoyuk&catalog=catalog&template=search.np&showindex=true>

A lakosság földműveléssel, gabonatermesztéssel, állattartással és a szükséges használati tárgyak, szerszámok készítésével foglalkozott. „Juhászkytyákat neveltek és vadásztak is

*vadkecskére, lóra, vaddisznóra, szarvasra, leopárdra, vadszamárra, de követték az oroszlán, a medve vagy a gazella útját is. Még vadmacskát is elejtettek, főként persze a bőréért*” (Nikodém 2011).

Egyrészt már e korai társadalom működése sem képzelhető el szervezett munkamegosztás, tehát bizonyos tevékenységekre specializálódott személyek, csoportok tudatosan összehangolt munkavégzése nélkül, másrészt az ásatások nyomán előkerült tárgyi emlékek egy tartósan működő társadalom jegeit bizonyítják. *„Joggal feltételezhetjük, hogy – mai ismereteink szerint – az emberiség történetében először itt kezdődött az egyén valamilyen speciális szakirányba, egy-egy ősi foglalkozásra történő kiképzése*” (Stevanovic 2003, 27–31).

Az ásatások már eddig is számos meglepő felfedezést hoztak, melyek egyre közelebb visznek bennünket az ősi kultúra megértéséhez. Az egyik egyedi vonás az épületeik térkialakítása, ami nagyon eltérő a későbbi civilizációkétól. Amint a 2. ábra mutatja, a házak szorosan egymáshoz tapadtak, mint a lépsejtek. A házak közötti területek szemétdombként funkcionáltak, és ide került a szennyvíz, az ételmaradék és a tűzhelyek fahamuja is. A házakba fából és nádból készült, sárral tapasztott tetőkön át, lépcsőkön lehetett bejutni.

(<http://www.noportal.hu/main/npnews-14520.html> )



**2. ábra: Çatal Hüyükben feltárt épületek**

*Forrás: [Heinrich Klotz](#) (1997)*

A kultúra legfőbb szociális egysége az 5–10 fős háztartás volt, és nincs bizonyíték arra, hogy lettek volna közterek, adminisztratív épületek vagy előkelők, például papok vagy királyi

lakhelyek. Minden házban külön lakó- és dolgozóhelyiségek találhatók. A házak belső falát gazdagon díszítették faliszőnyegekkel, falfestményekkel és szobrokkal. Bár templom maradványait nem találták meg, a leletek azt sugallják, hogy a Çatal Hüyük-i hit bővelkedett szimbólumokban. A falfülkébe és a gabonatóró edényeikbe jellegzetes terrakottafigurákat helyeztek, valószínűleg rituális védelmi céllal (bővebben lásd: <http://server.catalhoyuk.com>). Çatal Hüyük egyik legérdekesebb jellemzője a rétegződése. Amint a 3. ábra mutatja, amikor egy ház alkalmatlanná vált a használatra, tulajdonosai lebontották a tetőt és a falakat, majd a ház alsó szintjét gondosan feltöltve, ugyanazon a helyen építettek új otthont. A legnagyobb földhalomban a régészek 14 egykori lakószintet találtak egymás tetejére építve. Az eddig feltárt leletek alapján a jelenleg ismert legnagyobb és legkifinomultabb neolitikus település rajzolódik ki előttünk (Stevanovic 2003).



**3. ábra: A feltárt lakószintek**

*Forrás: Ian Hodder (2006): Çatalhöyük: the leopard's tale: revealing the mysteries of Turkey's ancient 'town'. London : Thames & Hudson.*

## **Mezopotámia**

Egy fél évezreddel később a „termékeny félhold” területén, a Tigris és az Eufrátesz folyamok völgyében, Mezopotámiában alakult ki egy másik kultúra, melynek történelmét már jóval részletesebben ismerjük. Ezt a földrajzi területet mutatja a 4. ábra. Fém-, fa-, kő- és textilanyagú használati tárgyaik a kézművesipar fejlettségét és magas színvonalát tanúsítják.

Ékszereik, fegyvereik megmunkálása, épületeik kialakítása számos szakma igényes és magas szintű szakértelmét feltételezik (Mészáros–Németh–Pukánszky 2002, 18–19).

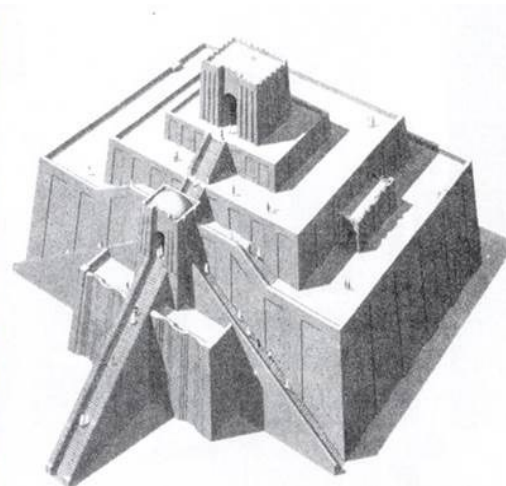


Az Óbabiloni Birodalom és a sumér városállamok Hammurapi idején

#### 4. ábra. A sumér városállamok Hammurapi idején

Forrás: <http://tortenelemklub.com/okor/94-az-okori-kelet-nagy-birodalmai>

A babiloni sumérok, akkádok és az időrendben azt követő egyiptomiak kultúrájából is maradtak fenn egy-egy szakma fortélyainak elsajátítását segítő írásos és képi emlékek. A *Marduk* főisten tiszteletére emelt zikkurat (toronytemplom) építése nemzedékekig tartott. Hatalmas testébe mintegy 85 millió téglát építettek be. Magassága 90 méter volt. A legfelső szint falai rejtették a szentélyt, ahol *Marduk* főisten 24 ezer kg tömegű aranszobrát őrizték. Az 5. ábrán látható hatalmas építménynek a Kr. e. VI. században történt újjáépítéséhez fűződik a Bábel tornyáról szóló mítosz (Szentkirályi–Détsy 1986, 47).



5. ábra. A babiloni É-temen-an-ki zikkurat Kr.e. 2750 körül, és a rekonstruált képe

*Forrás: Szentkirályi–Détshy (1986, 47)*

## Egyiptom

A Nílus folyó két partján körülbelül ötezer évvel ezelőtt, a korábbi kultúráktól számos eltérő vonást mutató, megdöbbentően fejlett civilizáció alakult ki. E csodálatos világból ránk maradt tárgyi emlékek közül elég itt néhány olyan rejtélyre utalnunk, mint a gigantikus méretű piramisok, a kőből faragott szobrok, a lélegzetelállító múmiák; melyeken az izmok, a bőr, a haj, a körmök, olykor még az arcvonások is felismerhetőek maradtak. *„Az ókori Egyiptom lakóit egyszerre jellemezte a művészetekre való fogékonyság és a kreativitás, ugyanakkor harcias népek voltak, akik magas kultúrát tudtak teremteni az emberiség történelmének abban a korszakában, amikor – a fent említett Mezopotámiát kivéve – a Föld többi részén még őskori körülmények uralkodtak. A középbirodalom korától – a városok kialakulásával és az azzal együtt járó társadalmi differenciálódással párhuzamosan – egyre magasabb szinten foglalkoztak matematikával és csillagászáttal. Egyiptomot virágkorában széles körű írásbeliség és fejlett orvostudomány jellemezte”* (Harmat 2014). A piramisok építéséhez – pontos méretre – faragott kövekre karcolt üzenetek akár ókori „SMS-eknek” is tekinthetők.

Egyiptom ősi népei *Kr. e.* 3000 körül már öntözőcsatornákat és gátakat építettek, miközben hatalmas és bonyolult építkezésekbe bocsátkoztak. A sok-sok ezer ember munkáját össze kellett hangolni, így alakultak ki a munkavezetők vagy irányítók, illetve a rendet fenntartani hivatott fegyveresek és persze a jó termésért az isteneknél közbenjáró imádkozók. Idővel a munkavezetőkől létrejött a nemesség (az írnok és hivatalnok réteg), a rendfenntartókból kialakult a katonaság, az isteneknél közbenjárókból pedig megteremtődött a papság. Az egész rendszer pedig egy kiválasztott uralma alatt állt, akit az istenek közül valónak tartottak, ő volt a fáraó. A munkát a közrendű szabadok végezték, de a háborúk során ejtett foglyokból és az adósokból később létrejött a rabszolgaság is (bővebben lásd: Mózes II. könyvét). Az egyiptomi civilizáció három alapkövét a hitvilág, a fáraó uralma és a sajátos földrajzi viszonyoknak köszönhető különleges természeti adottságok alkották.

Az ókori Egyiptom igazi virágkorát az Újbirodalom korában élte *Kr. e.* 1552 és 1070 közt. Ekkor épült a 6. ábrán látható Kheopsz fáraó piramisa. Ekkor zajlottak a nagy hódító hadjáratok és a finomabb, kisebb művészi alkotások tízezrei is ekkoriban születtek (Hahn–Szabó 1972, 39).



**6. ábra. Kheopsz fáraó (Kr.e. 1551-1528) piramisa, előtérben a Szfinxszel**

*Forrás: <http://teszerakt.uw.hu/Teszerakt%20Sci-fi%20Klub/Kheopsz.htm>*

A piramisokat az Óbirodalom korában emelték a *Kr. e.* 3. évezred első felében. Építésük körül ma is sok a rejtély. Elég egy pillantást vetnünk a 7. ábrán látható piramis részletére. Hogyan voltak képesek az akkori emberek *Kr. e.* 2500 évvel (!) kő- és rézeszközök segítségével – elektromosság, hidraulikus és pneumatikus emelőrendszerek, műszerek stb. nélkül – milliméter pontosan megfaragni 2–3 tonnás kőtömböket (tökéletes derékszögeket alkotva!), majd hogyan tudták ezeket a gigantikus kőkockákat a helyszínre szállítani és helyükre illeszteni? Igazából még ma sem tudjuk, csupán teóriáink vannak. Azt azonban ma már kijelenti a történettudomány, hogy ezeket a gigantikus építményeket nem kényszer hatására rabszolgákkal emeltették, hanem szabad emberek önkéntes alkotásai voltak (Harmat 2014).



**7. ábra. Kheopsz fáraó piramisának részlete**

*Forrás: <http://teszerakt.uw.hu/Teszerakt%20Sci-fi%20Klub/Kheopsz.htm>*

A szakképzéstörténet szemszögéből is izgalmas, régi kérdés, hogy hány építőmunkás és mennyi ideig dolgozott egy-egy piramison, főképp a legnagyobb, *Kheopsz* piramisán. Az egyiptológusok becslései szerint a kivitelezés 23 évig tartott, 7–8 ezer, esetenként 10 ezer építőmunkás magas szinten összehangolt munkatevékenységét feltételezve. A *Kheopsz* piramis Kr.e. 2530-ban épült meg, magassága 146,59 m (ami egy 45 emeletes felhőkarcolóval azonos magasságot jelent) – alapterülete pedig 230 x 230 m. Összesen 2,6 millió kőből áll, így több mint 31 millió tonna a tömege. Jelenlegi állapotában látható a piramis lépcsős szerkezete, de felépítésekor az oldalait fehér márványlapokkal fedték be. A piramist meglepő pontossággal betájolták a négy égtáj felé, emellett pedig földrajzi elhelyezése is meglepő, ugyanis a 31° keleti hosszúságon és a 30° északi szélességen fekszik. Ez a hosszúság felosztja a föld szárazföldjeit két egyenlő részre, míg a 30° északi szélesség a legnagyobb szárazföldi területet haladja át. A piramis emberfejű, de oroszlántestű őrzője a Szfinx, 20 méter magas és 72 méter hosszú. E néhány adat alapján könnyebb belegondolni, milyen magas fokú szervezettséget feltételezett e társadalom működésének ez a szegmense is. Kik, hol, milyen szervezeti keretek között képezték a különböző szakembereket? Kik, hol és hogyan képezték a különböző mesterségek oktatóit? Hogyan szervezték meg mindezt birodalmi szinten? Csupa megválaszolatlan kérdés, melyekről csak feltételezéseink vannak, de az kétségtelen, hogy a tárgyi és a kulturális emlékek kiválóan képzett szakemberek sokaságát feltételezték (Kákósy 1979, 34).

### **Az ókori zsidó, görög és római szakképzés története, jellegzetességei**

#### *A szakképzés kezdetei az ókori Palesztinában*

A hagyományaihoz erőteljesen ragaszkodó zsidóság nevelésről vallott nézeteiről számos hasznos információt találunk a Bibliában és az *apokrif iratokban*. Az Ó- és Újszövetség könyveiben nyomon követhetjük a választott nép történetét, és kirajzolódik előttünk az ókori oktatás-nevelés legfejlettebb és legszervezettebb formája. *Sziráh* bibliai héber nyelven írt apokrif könyvében Kr.e. 200 körül utal az ingyenes taníttatás szükségességére, amely napjaink kötelező és ingyenes oktatásának is alapját képezte.

Palesztinában a Kr.e. 2. században dúló vitákban kialakult alapelvekre fektették az ingyenes oktatás első szabályait. *Sziráhnak* Jeruzsálemben saját akadémiaja volt, ahol etikai kérdéseket tanulmányoztak és a Törvényt tanulták. Könyvének utolsó soraiban így bátorítja

leendő tanítványait, illetve azok szüleit: „*Jertek közel hozzám ti mind, akik tanulatlanok vagytok, s járjatok az én iskolámba...számat kinyitottam...ingyenesen...fogadja be lelketek a tanítást*” (Metzger 1977, 77–81).

Alig száz évvel később *Simon Ben Setách* már egy átfogó javaslatot tett a zsidó közösség minden gyermekére kiterjedő ingyenes oktatására (Santala 2002, 24).

Az ókori zsidóság körében a fiúk számára egy mesterség megtanulása kötelező volt. A Pirqé Ávbot-ban (az Atyák mondásai 2,2) olvashatjuk, hogy: „*A Tóra, ha nem egészül ki a kézművesség tanításával, végül is lustasághoz és bűnözéshez vezet.*” A 8. ábrán egy mindennapos használatra készített Tóra-tekerceset látunk.

„*Aki nem tanítja fiát egy szakmára, semmirekellőt nevel belőle.*” – figyelmeztet a Shabbat 150. fejezete.

A názáreti *Jézus Krisztus* nevelőapja, *József* mesterségét folytatva 30 éves koráig az ácsműhelyben dolgozott. A családban a fiúk neveléséért az apa volt elsősorban felelős. Ő tanította meg az előírt imákat, amelyeket emlékezetből kellett tudni. Tízéves korban (!) egy kevésbé kellemes periódus kezdődött az oktatásban. Ekkor vezették be őket a szóbeli Törvénybe, és a „Törvény kerítésének” ismeretébe, valamint számos tisztasági előírásba. (Didaktikai szempontból is elgondolkodtató, hogy már 10 éves korban elkezdődött az elvont fogalmak tanítása, az absztrakció fejlesztése.)

A *Talmud*ban van egy szabály: „*Ne végy magadhoz 6 évesnél fiatalabb tanítványt, és ne erőltess bele a tudást úgy, mint egy ökörbe.*”

Ez a rendelkezés azért vált szükségessé, mert a szülők gyakran már a 4–5 éves fiúkat is a zsinagóga kántorával taníttatták. Az is általános gyakorlat volt, hogy a gyermek a kántornál élt, akitől a Biblia kántálva történő éneklése mellett jó modort is tanult. Ezeket a gyerekeket „tinokot sel bét hákneszet”-nek, vagyis „kis zsinagógai gyermek”-nek nevezték. Mai szóhasználattal amolyan óvoda-féle volt ez. Széleskörű elterjedtségét jól bizonyítja, hogy már a *Krisztus* előtti időkben is „Szőlőskert”-nek nevezték.





### 8. ábra. Tóra-tekerecs, festett pergamen

*Forrás: Gáspár–Maros (1990, 15)*

A kántornak a zsidó liturgiában meghatározó szerepe, ezáltal az izraelita közösségben óriási tekintélye van. A jelentősebb zsinagógákban csak a legkiválóbb énekesek közül válhat valaki kántorrá, vagyis a legbefolyásosabb személyek egyikévé. Ez is magyarázza, hogy a szülők gyermekeik nevelését a kántorra bízták (Santala 2002, 25).

#### *A hellén embereszmény és a szakképzés jellegzetességei*

A hellén kultúrában a kézművesek, iparosok nem tartoztak a társadalom elitjéhez. A rabszolgatartás elterjedésével általános gyakorlattá vált, hogy a kétkezi munkák zömét már ők végezték.

Az archaikus kor értékrendjéhez és nevelési elveihez értékes információkat nyújt a Kr. e. 7. századi boiótiai parasztköltő, Hésziodosz *Munkák és napok* című tankölteménye. Benne arra tanít, hogyan kell az embernek a világban a természet és a társadalom rendjéhez igazodnia. A költemény központi gondolata a munkára épülő társadalmi igazságosság alapvető fontosságának magyarázó indoklása. Az egyszerű emberek – az archaikus kori fölművelők – számára kívánta érthetővé tenni a költő, hogy az emberek életében mi a szerepe a munkának, miért kell dolgozniuk, mit jelent a rend és a törvényesség. Szerinte a békés termelőmunka az ember ideális tevékenysége (Hoffmann 2009, 20).

Hésziodosz számára fontos, hogy kortársaival megértesse a munka szükségességét: „*Nem szégyen dolgozni, de szégyen tétlenül maradni*” – olvashatjuk a *Munkák és napok* 311. sorában. Költeményében azt hangsúlyozza, hogy a földet művelő parasztok életvitele emberi

érték tekintetében magasan felette áll a henyélő arisztokráciáénak. Mivel iskolák nem voltak, és a gyermekek a családban nevelődtek, így a szakértelem, a felhalmozott földművelési-mezőgazdasági tapasztalat és tudás átadása, mint a szakképzés ősi formája apáról fiúra, anyáról lányára szállt.

A családanyákkal szemben elvárás volt, hogy minden gondjuk a ház és a család legyen, továbbá rájuk hárult a gyermekek nevelése, a lányok bevezetése a háziasszonyok sokrétű teendőibe.

Az archaikus kor hellén lakossága számára tehát a munka az ember sajátos, mindenki számára egyformán kötelező feladatává, az ember lényegévé vált.

*„Arra az istenek is meg az emberek is haragszanak,  
kit soha nem látnak dolgozni, akár a heréket,  
kik csak dolgos méhek munkáján csemegézvén  
élősködnek. Végezd mindig kedvvel a munkád,  
évről-évre, hogy élettél teljék meg a csűröd.”*

(Hésziodosz 2005, 300–307)

Ebben a társadalomban már a fiatalokra is számos tennivaló várt. A munkához szoktatást, a szakismeretek elsajátíttatását is kicsi gyermekkorban elkezdték:

*„...hogya a szántást kezded, ekédnek a szarvát  
fogva kezdeddel, s ösztöke jár hátán az ökörnek,  
míg hámszija feszül. Kicsi szolgálgyereke megy utána  
ásóval betakarni a magvat, hogy madaraknak  
hozzáférni nehéz legyen. Az a legjobb, ha halandó  
ember gondos a munkájában, sokat árt a hanyagság.”*

(Hésziodosz 2005, 467–472)

A klasszikus kori Athénban jelentek meg a törvényhozó *Szolón*nak olyan rendelkezései, amelyekben kötelezte a szülőket arra, hogy fiaikat mesterségekre taníttassák, különben az idős korukban nem köteles eltartani őket.

A lányokat korán férjhez adták. *Iszchomachosz* egy 15 éves lányt vett feleségül, aki – mint a többi hasonló korú lány – ekkor még csupán a szokásos háztartási ismeretekkel rendelkezett, tehát tudott főzni, szőni és fonni. A gazdasszonnyal szemben azonban

fokozottabb elvárásokat támasztottak, ezért a férje további ismeretekre tanította, mert a feleségnek is – hasonlóan a méhkirálynőhöz – irányítania kell a háztáji gazdaságot:

„...*Otthon kell maradnod [...] és a háznépből azokat, akiknek kifelé van dolguk, kiküldened, azokra pedig, akiknek a házban kell munkát végezniük, magadnak ügyelned. Amit behordanak, át kell vened, s amit belőle el kell használni, ki kell osztanod; aminek pedig feleslegül kell maradnia, azt előrelátással el kell tenned, hogy az egész évre való tartalék egy hónap alatt el ne fogyjon. Ha gyapjút hoznak a házba, neked kell gondoskodnod, hogy ruhát kapjanak belőle azok, akiknek szükségük van rá. És ha gabonaneműt hoznak, a te gondod ügyelni, hogy ehető legyen [...] ha a cselédek közül valamelyik megbetegszik, neked kell gondoskodnod, hogy ápolásban részesüljön”* (Xenophón 2003, 139).

#### *Az antik Róma társadalma és a szakképzés sajátosságai*

A Római Birodalomban – az antik görög hagyományokat követve – néhány kivételtől eltekintve a rabszolgák voltak a kézművesek. A római polgárok magas esztétikai igényeit és fényűző életmódját olyan „luxuscikknek” számító használati tárgyakkal elégítették ki, melyek előállítására, illetve megmunkálásra magas szintű felkészültséget és szakértelmet kívánt. A fémek megmunkálása és ötvözése, a mázas agyagedények előállítására, a vízvezeték-rendszer kiépítése és még sorolhatnánk, mind-mind komoly szakértelmet és technikai felkészültséget feltételeznek (Hoffmann 1962, 69).

*T. Maccius Plautus* (Kr.e. 254–184) római író *Bacchides* című vígjátékában fontos információkat olvashatunk a korabeli nevelésről. A római polgárok szemében a munka alapú társadalom eszméje elvesztette a strukturáló szerepét. A torzult társadalmi viszonyok a nevelési gyakorlatot is átformálták.

„...*De te, aki buzgón véded elzüllesztett gyermeked, ilyen fegyelem alatt éltél, míg ifjú voltál?*” – kérdezi, a fent említett darabban Lydius, az öreg pedagógosz rabszolga a gazdáját, a tehetős római polgárt.

A továbbiakban a bölcs öreg a veszélyes szokások terjedését panaszolja, bár ura türelmesen arra figyelmezteti, hogy más idők járnak, és „más szokások”:

„Régen az ifjú népszavazattal tisztséget hamarabb kapott,  
 mint szűnt volna megfogadni oktatója parancsszavát.  
 Most? Hétéves sincs, de hogyha hozzáérsz csak ujjal is,  
 írótaábláját azonnal széttöri mestere fején.  
 S ha apjához méssz panaszra, így prédikál a papa:  
 'Rám ütsz addig, míg képes vagy visszaütni, ha sértenek.'  
 Aztán szidja a tanítót: 'Vén mihaszna, jaj neked,  
 ha fiamat, amiért bátor, érinteni is mered!'  
 Olajos rongyba csavart fővel, mintha lámpa volna, megy  
 a tanító a világnak, elítélten. Hát hogyan  
 parancsolhat, ha először őt páholják el, szegényt?’  
 (Plautus 1977, 437)

A vígjáték eme jelenete akár napjainkban is játszódhatna!

#### *A kisiparosok helyzete és szerepe a Római Birodalomban*

A társadalmi igények miatt rohamosan növekvő szakmberszükségletet csak szervezett szakképzéssel lehetett kielégíteni. A Kr.e. I. században a szakképzés kapcsán Cicero barátját, a kivételes műveltségű T. Pomponius Atticust kell megemlítenünk, aki, hasonlóan az idősebb Cato eljárásához, Chilo nevű paidagógosz rabszolgájával tanította a fiatal rabszolgagyermeket. Azok a képzés után jobban használhatók lettek, illetve magasabb áron kelték el. Atticus tekercek másolására és kötésére tanította meg rabszolgáit, mert ez a tevékenység őt magát is nagyon érdekelte, s lényegében jó alapul szolgált a tehetős római – ma úgy mondanánk – könyvkiadói tevékenységéhez. Amint tudjuk, ő adta ki Cicero munkáit, illetve kölcsönzött neki szakképzett rabszolgát, nevelőnek, könyvtárrendezésre stb. Atticus tevékenysége ilyen módon a csoportos szakképzésre is jó példa (Bonner 1977, 37).

A fazekasok, cipészek és egyéb mesteremberek közös jellemző vonása volt, hogy magasabb életszínvonalon éltek, mint a római joggal nem rendelkező lakosság, és a munka nehéz részét rabszolgákkal végeztették;

- Collegiumokba tömörültek, így igyekeztek biztosítani az érdekvédelmüket és az oktatás színvonalát;
- Ekkor jelent meg a cégér, és vált először gyakorlattá a borraaló mint kiegészítő juttatás.

A pékségekben és tisztítókbán általában felszabadított rabszolgák dolgoztak, mert a római polgár számára ezek a tevékenységek méltóságon aluliak voltak, de akik ezeket a mesterségeket űzték, igen jól kerestek.

Rómában nem működtek nagyüzemek. Elsősorban a város zsúfoltságából adódó helyhiány, továbbá a hathatós érdekvédelem és a gépesítés hiánya miatt. Ezek inkább vidéken szaporodtak.

A császárok örködték a középréteg anyagi biztonsága felett:

- *Tiberius* kivégeztette a törhetetlen üveg feltalálóját;
- *Vespasianus* megtiltotta a nehéz oszlopok szállítását megkönnyítő eszközök használatának bevezetését (*Zabeck* 2009, 47).

#### *A római joggal nem rendelkező szegény lakosság*

Már az ókori városi társadalomnak is integráns csoportjai voltak a koldusok, bérmunkások, rabszolga-ellenőrök. A bérmunka nehéz sors volt, mert az olcsó rabszolgamunka alacsonyan tartotta a béreket, és kevés volt a fizetés.

Az antik költészet bővelkedik a korabeli technológiákat bemutató részletekben. *Vergilius* az *Aeneis* 7. énekében bemutatja Vulcanus isten kovácsműhelyét. A *Georgica* (Paraszti dolgok) első könyvében pedig a földműves felszerelését sorolja: a horgas eke szántóvastól a taligán és a kapacsákányon keresztül a csépkocsiig és a cséphengerig; részletesen ismertette azok használatának módjait is (*Vergilius* 1984, 14).

#### *Pannónia, a Római Birodalom része*

Magyarország területének jelentős része (a Dunántúl), római kori nevén Pannónia Kr.e. 9-től a Római Birodalom provinciája volt. Aquincumban, Savariában és a nagyobb városokban számos emlék maradt ránk az egykor itt szolgáló katonák és római polgárok életéből. Honfoglaló őseink néhány évszázaddal a Nyugat-római Birodalom bukását követően jelentek meg a Kárpát-medencében. Egyrészt felhasználták, másrészt – a saját, magasabb kulturális, technikai színvonalukkal – kiegészítették és előremozdították az itt megismert anyag-megmunkálási technológiákat, de ez már a középkori nevelés és szakképzés történetéhez tartozik.

BIBLIOGRÁFIA

- Bonner, S. F. (1977): Education in Ancient Roma. Berkeley–Los Angeles. 1977. 198 p.
- Devecseri Gábor (1977): Plautus vígjátékai. Budapest : Európa Kiadó. 591 p.
- Gáspár Zsuzsa – Maros Dorka (szerk. 1990): A hit asztala. Budapest : Officina Nova. 1990. 140 p.
- Hahn István – Szabó Miklós (1972): Világtörténet képekben. Budapest : Gondolat Kiadó. 1972. 723 p.
- Hahn István – Kákosy László – Komoróczy Géza (1995): Az ókori kelet története (Egyiptom és Elő-Ázsia) In: Hahn István (szerk.): Az ókor története II. Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995. 242 p.
- Harmat Árpád Péter (2014): Az ókori Egyiptom története és titkai. [2015. 02. 20.] < URL: [http://tortenelemtanulas.blog.hu/2014/06/23/az\\_okori\\_egyiptom\\_tortenete\\_es\\_titkai](http://tortenelemtanulas.blog.hu/2014/06/23/az_okori_egyiptom_tortenete_es_titkai)
- Harmatta János (1964): Ókori keleti történeti chrestomathia. Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó, 1964. 412 p.
- Hésziodosz (2005): Istenek születése; Munkák és napok. Fordította Trencsényi-Waldapfel Imre. Európa Könyvkiadó, Budapest. < URL: <http://mek.oszk.hu/06200/06221/#>
- Hodder, I. (2006): Çatalhöyük: the leopard's tale: revealing the mysteries of Turkey's ancient 'town'. London : Thames & Hudson. 2006. 288 p.
- Hoffmann, E. (1962): Zur Geschichte der Berufsbildung in Deutschland. Bielefeld : W. Bertelsmann Verlag KG. 1962. 240 p.
- Hoffmann Zsuzsanna (2009): Antik nevelés. Budapest : Gondolat Kiadó, 2009. 188 p.
- Kákosy László (1979): Ré fiai. Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Budapest : Gondolat Kiadó, 1979. 446 p.
- Klotz, H. (1997): Die Entdeckung von Çatal Höyük – Der archäologische Jahrhundertfund. München : Beck. 48 p.
- Johnson, P. (2003): Az ősi Egyiptom civilizációja. Budapest : Európa Kiadó, 2003. 277 p.
- Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla (2002): Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Budapest : Osiris Kiadó. 248 p.
- Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla (szerk. 2003): Neveléstörténet Szöveggyűjtemény. Budapest : Osiris Kiadó. 420 p.
- Nikodém Zsigmond (2011): Çatal Hüyük – A bejárat nélküli város < URL: <http://www.zsigmondnikodem.eoldal.hu/cikkek/esszek/tortenelem/catal-huyuk---a-bejarat-nelkuli-varos.html>

- Plautus, T. M. (1977): A hetvenkedő katona; Bacchides. Fordította: Devecseri Gábor. Magyar Helikon Kiadó, Budapest. < URL: <http://mek.oszk.hu/00400/00462/#>.
- Polányi Imre (1976): Az ókori világ története. Budapest : Tankönyvkiadó, 1976. 368 p.
- Santala, R. (2002): *Pál apostol – Saul rabbi*. Budapest : Bridge Mission Society, 2002. 188 p.
- Stevanovic, M. (2003): Building an experimental house at Çatalhöyük in *Methodology*. ed esperienze fra verifica, riproduzione, comunicazione e simulazione. P. Bellintani (ed), Provincia autonoma di Trento : Social Evolution & History 9. 2010. 11-29. p.
- Szentkirályi Zoltán – Détsy Mihály (1986): Az építészet rövid története. Budapest : Műszaki Könyvkiadó, 1986. 455 p.
- Vergilius (1967): Összes művei. (Ford. Lakatos István) Budapest : Magyar Helikon, 1967. 558 p.
- Xenophón filozófiai és egyéb írásai. (Ford. Németh György) Budapest : Osiris Kiadó, 2003. 558 p.
- Zabeck, J. (2009): *Geschichte der Berufserziehung und ihrer Theorie*. Paderborn : Eusl Verlagsgesellschaft mbH, 2009. 798 p. [2015. 02. 20.] < URL: <http://www.catalhoyuk.com/history>

SANDA, ISTVÁN DÁNIEL

#### VOCATIONAL TRAINING AND VOCATIONAL EDUCATION IN THE ANCIENT WORLD

*In this paper I examine the artefacts of the earliest societies and cultures known, with a social historical approach. According to our present knowledge, the first early neolithic culture developed in Southern Anatolia. On the basis of the buildings, artefacts and everyday objects revealed by archaeological excavations, we can assume that, the first time in human history, the training of the individual in the specific field of an ancient trade began here. Half a millennium later, in the region of the “fertile crescent”, in the valley of the Tiger and the Euphrates, in Mesopotamia, another culture flourished. Their everyday objects made of metal, wood, stone and textile prove the developed state and high level of craftsmanship. The sophistication of their jewellery and weapons and the design of their buildings suppose advanced specialized knowledge of several trades.*

*In Hellenic culture, craftsmen and artisans did not belong to the elite of the society. With the spreading of slavery, it became common practice that slaves did most of the manual work.*

*The high aesthetic demands and luxurious lifestyle of Roman citizens were satisfied with everyday objects that were considered “luxury items”, the creation of which required a high level of skills and knowledge.*

